Victoria CODA
Universitatea de Stat din Moldova
(Chişinău)

DUBIUL, ASPECT AL MODALITĂȚII, ÎN CREAȚIA UNOR FILOZOFI

The Doubt – an aspect of modality – from philosophical perspective

Abstract. The current study analyzed an aspect of modality and namely the Doubt, from philosophical perspective. The doubt becomes an important focus in the philosophical studies and represents both an impediment in issuing certain theories, and also a way to reach certain perceptions about life support mechanisms.

The philosophical researches have as a reference questions of the doubt, so their role becomes one of a major importance, leading to a true result.

Keywords: modality, the Doubt, philosophical, theories, perceptions, mechanisms, result.

Modalitatea este una dintre categoriile cele mai importante şi mai complexe, *care ne caracterizează nu numai ca identitate lingvistică, dar şi culturală, ne caracterizează ca indivizi* [1, p. 1-4]. Ea reprezintă categoria semantică care exprimă atitudinea cognitivă, evaluativă, volitivă a locutorului faţă de anumite stări de lucruri, care pot fi atât reale, cât şi posibile şi care sunt descrise prin limbaj. De asemenea, ea reprezintă categoria semantică care exprimă poziţia locutorului în actul enunţării, atitudinea faţă de stările de lucruri descrise prin limbaj, acestea fiind atât reale, cât şi posibile.

Conform *Gramaticii limbii române*, principalele tipuri de modalitate sunt: *epistemică, deontică şi apreciativă* [2, p. 702]. Astfel, o particularitate a modalităţii epistemice este caracterul dubitativ, care nu presupune niciun adevăr, dar niciun fals, reprezentând un grad de incertitudine a locutorului. Dubiul indică o stare de îndoială, o incapacitate de a raţionaliza, afirmativ sau negativ, asupra unei situaţii date. Ca o suspensie a raţiunii, dubiul relevă ignoranţa şi interzice acţionarea, tot dubiul fiind şi marcajul neputinţei.

Aşadar, dubiul este acel punct care nu poate fi depăşit, omul nu poate lupta cu forţa gândului său care nu permite luarea unei decizii imediate, ci, din contra, supune la o cugetare, la o măsurare şi cântărire a faptelor. Incertitudinea îl poate face mai slab în faţa adevărului, dar în acelaşi timp îi poate garanta o soluţie optimă în alegerea făcută; îl poate induce într-o confuzie, dar îi poate oferi şi lumina clară a raţiunii.

Dubiul reprezintă unul din sentimentele întâlnite cel mai adesea la om. Fie că este o fiinţă puternică, fie că este prea slabă, omul stă la îndoială aproape tot timpul. Ezitarea îl provoacă la anumite acţiuni şi tot ea îi oferă posibilitatea de a alege corect sau greşit

BDD-A26966 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:51 UTC)

o acțiune ce urmează a fi efectuată, un comportament, un răspuns la o întrebare dificilă etc. Dubiul reprezintă sentimentul care persistă în fiecare om, dar, desigur, în doze diferite. De la îndoiala unei existențe au început cercetări asupra faptului în sine, datorită semnelor de întrebare puse conştiinței proprii în anumite condiții, omenirea a început să facă descoperiri, să înțeleagă mecanismele de întreținere a vieții.

Marele filozof şi profesor al națiunii germane Johann Gottlieb Fichte (1762-1814), preocupat în cercetările sale de cunoaşterea Eului pur, supraindividual şi infinit, porneşte de la întrebarea existențială şi meditativă: *Care este menirea omului, în general, şi prin ce mijloace poate el să şi-o îndeplinească mai sigur?* [3, p. 432]. Astfel, îndoiala despre menirea omului pe Terra, despre modul în care acesta ar trebui să-şi onoreze existența, dar şi şansa de a îndeplini anumite lucruri l-au făcut pe Fichte să analizeze acest subiect, punând la îndoială unele acțiuni şi gândiri ale omului pe care acesta le-ar fi interpretat drept existențiale şi corespunzătoare menirii sale de homo sapiens.

David Hume (1711-1776), filozof şi teoretician empirist al cunoştinței, în lucrarea sa *Despre ideea conexiunii necesare, Partea I*, vorbeşte despre voința omului care generează puterea şi energia acestuia, se observă că la baza tezei sale stă o întrebare retorică şi, în acelaşi timp, îndoielnică: *Există oare în natură ceva mai misterios decât unirea dintre suflet şi corp, prin care o substanță considerată spirituală exercită asupra unei substanțe materiale o influență atât de mare, încât gândul cel mai rafinat poate pune în acțiune materia cea mai grea*? [3, p. 362], analizând ideea şi lupta dintre gânduri, generată de adverbul „oare", care oferă posibilitatea de apariție a mai multor ipoteze. O altă întrebare care îi trezeşte îndoiala gânditorului şi filozofului Hume este următoarea: *Poate exista oare o dovadă mai sigură că puterea prin care e efectuată această întreagă operație, nu e în cel mai mare grad foarte misterioasă şi de neînțeles*? [3, p. 375].

În urma semnelor de întrebare puse şi a ezitării asupra anumitor factori, Hume ajunge la concluziile care se datorează, în mare parte, unei gândiri îndoielnice: *Dar dacă prin definiție am ajuns la cele mai simple idei şi totuşi am constatat o oarecare ambiguitate şi obscuritate, ce alt izvor de cunoaştere mai avem*? [3, p. 372].

Se poate spune chiar că dubiul stă la baza unor descoperiri importante despre firea omului, întrebările dubitative invocă meditația: *Dar oare putem noi afirma că cunoaştem bine natura sufletului omenesc şi natura unei idei sau facultatea sufletului de a produce o idee*? [3, p. 376].

Într-o altă ipoteză Hume afirmă că puterea omului asupra sentimentelor e mult mai slabă decât asupra ideilor, dar iarăşi stă la îndoială *Oare va afirma cineva că poate indica ultima cauză a acestor limite sau că poate arăta pentru ce puterea e defectuoasă într-un caz, iar nu într-altul*? [3, p. 376]. Acest lucru serveşte drept un stimulent în a căuta un răspuns, a tinde mai mult spre cunoaşterea adevărului.

Astfel, cântărind bine greutatea adevărului din întrebările sale care-l poziționau într-o stare de cumpănă, Hume ajunge la concluzia că operațiunile minții noastre includ percepția, gândirea, îndoiala, credința, rațiunea, voința, care, într-un ansamblu, formează simțul intern al omului şi pe care intelectul omului le acceptă şi le gestionează după capacitate.

BDD-A26966 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:51 UTC)

Ezitarea de a crede anumite ipoteze invocă o cântărire mai eficientă a lucrurilor, ceea ce conduce la rezultatul adevărat, după cum afirma Epictet, filozof stoic grec (50-125 d.Hr), reprezentantul cel mai de seamă al stoicismului şi înţelepciunii greceşti: *Gândeşte-te bine înainte de a hotărî şi apoi rămâi la ceea ce ai ales. La orice lucru cântăreşte bine şi începuturile şi urmările lui* [4, p. 132].

O idee filozofică cunoscută în toate timpurile despre dubiu ca aspect al existenţei şi, mai ales, al înţelepciunii este susţinută de René Descartes (1596-1650), filozof şi matematician francez, care afirma „Cogito, ergo sum", în traducere „Cuget, deci exist", această idee apare în urma unui demers filozofic, numit „metoda îndoielii". Totuşi îndoiala lui Descartes este una programată, deoarece el caută un anumit rezultat, odată cu îndoiala sa care s-a putut constitui dintr-o metodă de cercetare.

E de remarcat faptul că *Mai întâi, Descartes se îndoieşte de toate cunoştinţele preluate de la alţii sau aflate din cărţi* [5], aceasta reprezentând starea filozofului care este generată de dubiul în privinţa adevărurilor descoperite până la moment de predecesorii săi.

Apoi, pune sub semnul îndoielii propriile sale experienţe de ordin sensibil. Mai exact, Descartes afirmă că, în cele mai multe cazuri, simţurile ne înşală. Rămâne însă certitudinea propriului corp. Dar chiar şi în acest caz nu putem fi siguri. Putem noi şti cu siguranţă că, spre exemplu, dacă întindem un braţ în faţa noastră imaginea este reală şi că nu este doar un vis. Nimic nu ne poate garanta că realitatea nu este decât un plan diabolic al unui geniu rău, menit să pună în dilemă judecata omului. Aşadar, realitatea cea mai clară poate fi o iluzie, fără ca noi, oamenii să conştientizăm acest fapt [5]. Aici René Descartes, pentru a scoate certitudinea din îndoială, vine cu ideea că simţurile înşală fiinţa umană, iar ceea ce rămâne drept certitudine este propriul corp, care poate fi atins şi văzut, însă şi aici apar dubii, fiindcă dispare siguranţa de a avea o imagine reală chiar punând la îndoială prezenţa propriului corp. Nu există absolut nicio garanţie asupra unei realităţi existente; filozoful meditează asupra iluziei care se poate crea în jurul omului, lăsând impresia unei existenţe reale a lui, dar fiind, în acelaşi timp, pusă la îndoială.

A sta la dubiu înseamnă a gândi, a reflecta asupra unui adevăr care este pus la îndoială. Ideea susţinută de Descartes ar fi: *Este cât se poate de sigur că eu mă îndoiesc şi că astfel există un „eu" care face acest lucru care, îndoindu-se, gândeşte. Simplul fapt de a ne îndoi de orice obiect existent, de orice reprezentare a noastră dovedeşte existenţa unui Eu cugetător* [5], care, datorită faptului că pune la îndoială un adevăr, încearcă să descopere ceva nou, antrenându-şi mintea prin cugetare şi analizare.

Filozoful francez dă dovadă de prezenţa unei minţi ce caută adevărul posibil în adevărul deja descoperit: *Dubito ergo cogito, cogito ergo sum (mă îndoiesc, deci cuget, cuget deci exist)*, ceea ce spune că a te îndoi de lucrurile care par reale, raţionale şi sigure înseamnă a cugeta asupra lor, a solicita capacitatea minţii şi a intelectului personal. *Dar curând după aceea îmi dădui seama că, în timp ce gândeam astfel, că adică totul este fals, trebuia în mod necesar ca eu care gândeam să fiu ceva. Şi observând că acest*

BDD-A26966 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:51 UTC)

„cuget deci exist" era atât de temeinic şi de sigur încât toate presupunerile scepticilor, chiar şi cele mai extravagante, nu erau în stare să-l clatine, găsii că pot să-l primesc fără rezerve ca întâiul principiu al filozofiei pe care o căuta [5], ajungând la concluzia că întâiul principiu al filozofiei ar fi cugetarea asupra anumitor adevăruri, adică existența prin îndoială.

Această celebră formulă nu este doar o simplă deducție. René Descartes susține că aici este vorba despre o intuiție imediată a minții. În aceeaşi clipă în care ne dăm seama că ne îndoim, înțelegem că gândim şi astfel că existăm. Întrebările îndoielnice sunt acceptate în filozofie drept un lucru firesc şi, în acelaşi timp, indispensabil unei cercetări de domeniu, *dar oare sunt ele suficiente pentru a motiva insolubilitatea problemelor de legitimare, adică previziunea unei crize de legitimare*? [6, p. 119]. Orice întrebare sau idee poate stârni dubiul în prezența unui adevăr, astfel stimulând dorința de cercetare şi descoperire; *desigur că fiecare dintre aceste întrebări relevante sub aspect cognitiv poate să ducă la îndoială, dacă ea nu permite a fi soluționată în interiorul unui context dat al acțiunii*? [6, p. 119]. Cele spuse nu semnifică însă faptul că argumentele bine întemeiate şi evidente nu au puterea de a învinge dubiul.

Lucian Blaga (1895-1961), în lucrarea *Aspecte antropologice,* face o investigație cu privire la raportul dintre viețuitoare şi ambianța lor, luând ca reper alte cercetări făcute anterior şi anume ale naturalistului Uexkull, considerat părinte al doctrinei mediilor. Chiar dacă concepțiile acestuia în privința complexului organism – mediu sunt susținute de argumente printr-un material, totuşi Blaga stă la dubiu, afirmând: *Desigur că materialul de observație în conexiune cu problema „organism – mediu", material pus în lumină de Uexkull, este de un real interes pentru biologie, nu e mai puțin adevărat însă că tocmai filozofia pe care acest cercetător şi-o permite în marginea materialului rămâne îndoielnică* [7, p. 66].

Tot prin întrebări dubitative Lucian Blaga, în aceeaşi lucrare, încearcă să ajungă la unele explicații, *Oare n-ar fi putut omul să pună în mişcare şi alte corpuri, tot prin simpla sa voință*?, anume că voința reprezintă unica speranță în cele mai disperate situații, aceasta reprezentând o gândire „magică" ce poate fi explicată doar prin vechimea ei extraordinară, prin circumstanțele excepționale de care a fost condiționat uzul ei în vremuri depărtate.

Marele filozof antic Platon (428-346 î.e.n.), cel care *transformă în filozofie tot ce atinge* [8, p. 8], prin dialogurile sale cu sine însuşi, reflectă, în mare parte, o stare îndoielnică. Îşi adresează întrebări dubitative şi pune pe cântar răspunsul acestora, aducând argumente şi contraargumente, care duc spre o autodezbatere, *Platon fiind filozoful universalului considerat ca entitate paralelă multiplelor singulare, cărora le serveşte de paradigmă participabilă, nu se ştie cum, nici de ce* [9, p. 92].

Prin convorbirile cu sine însuşi, filozoful recunoaşte afirmația şi negația şi, foarte des, îndoiala. Fiind un adept al principiului Ideii, Platon o analizează ca fiind *o lume deosebită decât cea a lucrurilor* [10, p. 24], dar care stârneşte, în acelaşi timp, diverse controverse ce-şi au focarul în îndoială.

BDD-A26966 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:51 UTC)

Dar în asemenea cazuri, îndoielnice, succesiunea logică, mai discernabilă decât cea cronologică, nu este oare ea însăşi o bună călăuză? [10, p. 71]; una din întrebările dubitative legate de filozofia lui Platon ține de ordinea grupurilor de dialoguri ce reprezintă discuții cu sine însuşi, incertitudinea evidențiindu-se, mai ales, când e vorba de cronologie.

Într-o altă secvență a discursului cu sine însuşi întâlnim întrebarea dubitativă care, prin profunzimea ei, indică starea de cumpănă a filozofului referitoare la un răspuns potrivit: *Este oare cu putință să fi învățat un lucru sau să-l fi aflat tu însuți, fără să fi vrut a-l învăța, ori a-l cerceta tu însuți*? [10, p. 97]. Aici filozoful îşi pune întrebarea, neştiind care ar putea fi răspunsul; e posibil să afli şi să înveți un lucru fără a manifesta un pic de dorință sau totuşi acest lucru e inadmisibil, încălcând ceva de preț: personalitatea şi libera alegere. Există totuşi şanse să cercetezi un lucru fără să-ți doreşti aceasta sau e imposibil să faci ceva dacă nu simți atracția necesară care ar stimula cercetarea?

Oare te vei ridica să dai sfaturi atenienilor, atunci când ei deliberează asupra scrierii corecte? Sau când subiectul lor de discuție îl constituie sunetele lirei? [10, p. 97]. Îndoiala ține de acțiunea curajoasă de a da sfaturi unei întregi națiuni, schimbând istoria, sau de a întrerupe sacra melodie a lirei, instrumentul ce îmbuna inimile zeilor. Când e solicitat curajul, atunci apare îndoiala în existența acestuia: uşor este a vorbi şi a da sfaturi, mai greu însă este a pune în practică şi a executa. Adverbul *oare* întăreşte prezența dubiului, existând totuşi probabilitatea să fie mult mai mult curaj, astfel fiind subestimate capacitățile interlocutorului.

Platon este unul dintre filozofii care abordează *raporturile dintre existent şi ştiința conceptualizată despre existent* [8, p. 8]. E firesc ca în întrebările pe care şi le adresează să existe dubiul, astfel stimulând cugetul şi ajungând la anumite concluzii filozofice.

Putem oare susține că oamenii aceştia cunosc lucrurile care îi fac să se dezbine atât de tare între ei, încât, în vrajba lor, sunt gata a-şi pricinui unii altora cele mai mari rele? [10, p. 107]. Se îndoieşte de acest lucru ființa umană, de fapt, nu realizează decât prea târziu că există lucruri menite să destrame relații şi să construiască în jur zidurile indestructibile ale negativismului.

Platon pune la îndoială multe lucruri, meditează asupra lor, îşi concentrează întreaga energie pentru a găsi răspunsuri. Există momente în care filozoful trădează prezența dubiilor în privința anumitor factori umani: *Dar în răspunsurile tale nu afirmi că şovăi în privința dreptății şi a nedreptății, a frumosului şi a urâtului, a răului şi a binelui, a folositorului*? *Oare nu este evident că şovăi tocmai pentru că nu cunoşti aceste lucruri*? [10, p. 115]. În acest dialog cu sine însuşi, care vizează dreptatea şi nedreptatea, frumosul şi urâtul, binele şi răul, marele filozof este surprins într-un moment de cumpănă poate din motivul că prea importante pentru umanitate sunt aceste caracteristici, atât de esențiale, încât niciunui mare gânditor nu-i este cu putință să dea o definiție corespunzătoare. Şovăiala aici este interpretată drept o necunoaştere a lucrurilor ce reflectă o parte din existența omului, cert fiind faptul că remarca sa este însoțită de îndoială, *dar în răspunsurile tale nu afirmi că şovăi*, însă prezența acesteia este neglijată, probabil, pentru că nu există încă un răspuns.

BDD-A26966 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:51 UTC)

În unul din dialogurile lui Platon, *Charmides*, unde se vorbeşte despre înțelepciune şi despre beneficiile acesteia, întâlnim un moment când dubiul îşi face apariția în afirmațiile filozofice: *Dar poate că înțelepciunea pe care am aflat-o noi, şi anume acea cunoaştere a cunoaşterii şi a necunoaşterii, închide în ea şi un folos; iar într-altfel dacă s-ar îndemna să cerceteze, n-ar face-o atunci cam îndoielnic şi prea puțin pătrunzător*? *Oare acestea să fie foloasele pe care le dobândim noi de la înțelepciune*? *Nu cumva ne îndemnăm să vedem mai mult? Nu cumva ne aşteptam să găsim ceva mai de seamă*? [10, p. 207]. Sunt analizate rostul şi foloasele înțelepciunii, totul fiind cuprins de îndoială; poate are înțelepciunea vreun folos sau poate oamenii încearcă să vadă în ea mai mult decât ar fi de fapt. Prin dorința de a găsi ceva necontestabil, unic, inedit, omul începe să vadă ceea ce vrea, nu ceea ce este. Dacă ar fi să cerceteze rațional înțelepciunea, probabil, ar fi îndoielnic acest lucru, nu ar fi suficient de bine analizat şi fără prea multă perspicacitate.

Fiind nişte discuții importante, filozofice, foarte grele ca valoare, apare, la un moment dat, o îndoială şi în capacitatea interlocutorului de a înțelege mesajul transmis de către emițător: *Ai să înțelegi tu oare răspunsul meu*? [10, p. 314], o discuție ce are loc între Polos şi Socrate, discuție despre *retorică.* Aici Socrate afirmă că retorica este o *parte a linguşirii*, după care ar urma şi explicații, dar filozoful are dubii în privința interlocutorului său, se îndoieşte că i-ar înțelege corect ideile. Răspunsul său probabil ar stârni o stare şi mai mare de confuzie sau poate nu. Există totuşi probabilitatea să fie înțeles corect şi să aibă şansa de a-şi exprima punctul de vedere fără nicio temere.

O altă situație de îndoială întâlnim când subiectul discuției dintre Callicles şi Socrate atinge tema stării de plăcere şi neplăcere: *A bea, când eşti însetat, poate să fie altceva decât o stare plăcută*? [10, p. 356]. Poate fi o stare plăcută, dar poate fi şi o stare încă chinuitoare din cauza setei îndurate, organismul încă nefiind pregătit să-şi revină după deshidratare. Dar apare totuşi probabilitatea ca cel însetat, pe lângă chin, să poată resimți şi plăcere, în acelaşi timp, din moment ce bea fiind însetat.

Tot Platon, prin intermediul dialogului, adresează o întrebare care demonstrează un caracter de dubiu: *Oare fiecărui om îi este cu putință să decidă care din lucrurile plăcute sunt bune şi care sunt rele, sau este nevoie să fii competent pentru fiecare din ele*? [10, p. 361]. Aici îndoiala se reflectă asupra uneia dintre calitățile umane şi anume competența de a decide care sunt lucrurile plăcute şi care sunt cele rele. Filozoful stă în cumpănă: oare poate omul să ia această decizie de unul singur sau totuşi trebuie sa aibă o oarecare aptitudine pentru aceasta, de aici şi starea de cumpănă, lucrurile rele sau bune pot fi identificate uşor sau nu? Poate nu fiecărui om îi reuşeşte acest lucru, dat fiind că binele şi răul sunt calități ce alunecă foarte repede dintr-o extremă în alta, atât de repede se pot schimba din una în alta, încât apare îndoiala atunci când trebuie să le identifici.

Binele şi răul s-au aflat mereu la depărtarea de un singur pas, totuşi cu influențe total diferite. Întreaga lume este cuprinsă de aceste două extremități, care s-ar părea că ar fi foarte departe una de alta, însă nu este aşa, distanța dintre ele fiind considerabil

BDD-A26966 © 2017 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:51 UTC)

mai mică. Suficient este să facă un singur pas înainte, iertarea, şi unul înapoi, trădarea, ca aceste două extremităţii, binele şi răul, să poată face schimb de locuri, să schimbe caracterul uman şi existenţa acestuia.

Astfel, fiind unul din filozofii care pune totul la îndoială, Platon, abordează teme importante, scriind dialoguri unde filozoful nu discută cu alţii, ci cu sine, unde nu face istoria filozofiei şi nici nu exprimă concluzii teoretice explicite. Având diverse întrebări care-i invocă starea de cumpănă, *Platon rămâne, deocamdată, nehotărât faţă de concluziile teoretice noi care-l revendicau. Deşi s-a angajat într-o nouă metodă euristică, textul dialogului ne indică nu soluţii, ci mai ales renunţări, îndoieli* [8, p. 69] şi diferite afirmaţii ce au un caracter contradictoriu.

Despre îndoiala lui Platon, Ion Banu afirmă următoarele: *Dar umbra îndoielii, a ezitărilor, a argumentării ştirbite, a enunţărilor parcă voit lunecoase, care pun în dificultate pe cei mai filoplatonicieni dintre interpreţii contemporani se întinde asupra tuturor afirmaţiilor, nepermiţându-ne să uităm că autodeliberarea răscoleşte implacabil în continuare conştiinţa teoretică a lui Platon, bogată în gânduri, dar zgârcită în soluţii definitive* [8, p. 89]. Astfel se ajunge la concluzia că marele filozof clasic, Platon, aduce argumente puternice teoriilor pe care le emite, ca mai apoi să le pudreze cu îndoială, după cum spune I. Banu, *le şubrezeşte* [8, p. 89].

Platon este cunoscut şi prin întrebările îndoielnice care solicită eforturile cugetării şi *revendică soluţii dintre care unele vor înnoi întreaga gândire filozofică* [8, p. 210]. Una dintre întrebări ar fi aceasta: *Care este oare măsura lucrurilor, omul ori divinitatea*? Universul este creat de către divinitate, omul, la rândul său, la fel; totuşi apare incertitudinea asupra măsurii lucrurilor: care este ea? Divinitatea reprezintă unicitatea care are puterea inestimabilă, omul este cel fără de care nu s-ar cunoaşte şi nu s-ar aprecia atât de mult creaţia divinităţii, aşadar care dintre aceste două ar constitui măsura lucrurilor? Răspunsul nu poate fi unul ferm, ci, din contra, îndoielnic.

O altă întrebare, la fel de importantă, dar care nu poate primi decât un răspuns îndoielnic este: *Există oare forţe şi voinţe divine ori numai omeneşti*? [8, p. 210]; aici dubiul apare în chiar existenţa divinităţii, mai apoi în calităţile care îi sunt, de fapt, atribuite omului, dar pe care le-ar putea deţine şi divinitatea. Poate să existe forţe şi voinţe divine, pentru că omul este creat după chipul şi asemănarea divinităţii, sau poate că acestuia i-au fost atribuite calităţi unice, pe care, uneori, nici el nu ar şti să le folosească. Tot aici dubiul se referă la reala existenţă a divinităţii, dat fiind faptul că prezenţa acesteia poate fi doar simţită, nu şi văzută.

Aşadar, dubiul reprezintă un fenomen întâlnit în filozofie foarte des, deoarece anume această ştiinţă are rolul de a provoca la cugetare asupra anumitor lucruri şi fapte.

O idee interesantă despre dubiu, de această dată având tangenţe şi cu literatura, o emite Vlad Mureşan, în articolul *Gâlceava literaturii cu filozofia* [11], unde este accentuat dubiul filozofic din literatură şi starea de incertitudine specifică acesteia: *O altă virtute a literaturii – ce ar lipsi filozofiei ar fi… atitudinea filozofică în faţa existenţei: „Aşa-numita literatură oferă modelele cele mai complexe şi mai elaborate ale capa-*

BDD-A26966 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:51 UTC)

cităţii de a interioriza şi trăi dubiul filozofic, de a-l transforma într-un mod de viaţă. Filozofia, din contra, escamotează prin construcţie dubiul. (...) Curajul intelectual şi etic se leagă de acceptarea sau suportarea stării de incertitudine, a permanenţei dubiului" [11].

În acelaşi articol este analizat dubiul ca fiind un element ce nu ar despărţi filozofia de literatură, ci, din contra, ar forma eul transcendental: *în realitate, dubiul nu desparte filozofia de literatură. Primii care au predat criza intelectului au fost tot filozofii, Pyrrhon, Sextus Empricus, Diogene, Hume, Nietzsche sau Cioran. Dar, pentru că a apărut în ambele forme, dubitaţia nu a devenit diferenţa specifică a niciuneia din ele. Dar dubitaţia era universală şi ea ducea sau la ataraxie, stare de linişte sufletească (Sextus Empiricus) sau la autoîntemeierea eului transcendental, ineliminabilul agent al dubitaţiei (Descartes)* [11].

Îndoiala în adevăr este prezentă până când ajungem singuri, până când eul personal se confruntă cu nesfârşita cale spre Marea Trecere, spre necunoscutul altei lumi. Ne îndoim de tot ce ne-ar părea ireal, confundând trăirile, chiar şi aceea de a sta în cumpănă. Suferinţa şi moartea ne face să reflectăm, trăirile noastre fiind gestionate de frica unei alte lumi, parcă atât de departe şi, în acelaşi timp, foarte aproape, parcă atât de confuză, dar totodată atât de clară, ne întrebăm cine suntem şi avem dubii în identitatea noastră, până când momentul despărţirii de lumea noastră ne aduce argumente impunătoare despre ce am fost şi ce suntem, dubiul trăit până la moment dispare din cauza limitei de timp, aceasta fiind preţ de o clipă un singur moment, dar şi pentru că acest sentiment nu are scopul de a lăsa în suflet linişte, ci, din contra, neîncredere şi ezitare. *Apologeţii dubitaţiei se îndoiesc de orice atâta vreme cât nu îi priveşte. Desigur, ne îndoim de adevăr, dar numai pâna când vrem să avem dreptate împotriva celor ce nu sunt cu noi. Ne îndoim de identitatea cu sine a subiectului, dar numai până ajungem singuri în faţa suferinţei şi a morţii. Cât despre măreaţa „indecizie morală", ea dispare în faţa fenomenologiei infernale a răului radical. Dar orice dubitaţie care se prăbuşeşte sub forţa trăirilor extreme nu a fost decât gratuitate guralivă paraautentică. Mai mult, dubitaţia nu este niciodată autodubitativă: ea este deci o dubitaţie dogmatică, care dictează tuturor ceea ce ea nu poate face. Nu putem fi niciodată atât de siguri că ne îndoim* [11].

Găsim o opinie interesantă despre dubiu în articolul *Cuget, deci exist...* de Ovidiu Ivancu:

Dubiul, pe de altă parte, practicat inteligent, fie şi ca simplu exerciţiu de sănătate mentală, te obişnuieşte cu ideea de pluralitate, cu gândul că, oricât de corecte ţi-ar fi raţionamentele, există, ipotetic, oricând, posibilitatea ca ele să se prăbuşească în faţa altor argumente, cu mult mai solide. În vreme ce convingerile anchilozează, făcând din posesorul lor o fiinţă care se mişcă de la stânga la dreapta şi de la dreapta la stânga în interiorul aceleiaşi cuşti, al aceleiaşi limite, dubiul creează premiza evoluţiei [12]. Aşadar, din perspectiva progresului, incertitudinea ar putea fi socotită un element ce contribuie la realizarea acestuia; datorită dubiului poate fi practicat un exerciţiu

BDD-A26966 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:51 UTC)

eficient al minții, existența mai multor variante de răspuns pentru o singură întrebare, obișnuința că oricând argumentul expus ar putea avea și un contraargument, poate mult mai solid, servind drept solicitare a unei gândiri eficiente și progresive.

Tot Ovidiu Ivancu aduce un contraargument asupra progresului stimulat de dubiu, afirmând că anume gândurile provocate de incertitudine scad încrederea în forțele proprii; apare frica comiterii unei greșeli și în bătălia argumentelor dubiul ar putea duce la pierdere. *Simplul gând că ai putea greși, că e obligatoriu să te confrunți în arenă cu cei care gândesc altfel, pentru că numai în felul acesta, într-o deplină și totală bătălie a argumentelor, o idee, oricare ar fi ea, se poate dovedi validă, e suficient pentru a înlătura cele mai multe dintre extremismele lumii contemporane. Inamicul ideologic, practicând dubiul, devine tot la fel de important, dacă nu mai important decât adeptul*, *camaradul, căci el, prin viziunea diferită pe care o are, e un competitor într-ale ideilor. În sistemele dictatoriale care operează cu certitudini*, *acest inamic trebuie musai suprimat* [12]. Dubiul ar putea încetini încrederea în forțele proprii, ducând la pierdere de teren în fața adversarului, astfel că în competiție certitudinea are prioritatea, ea este cea care invocă încrederea în victorie. Ideea trebuie emisă fără urmă de incertitudine pentru a fi acceptată și promovată, iar în sistemele dictatoriale, unde certitudinea este putere, nu poate fi făcut loc dubiului.

A mă îndoi și a supune dubiului orice părere, idee, teorie care-mi este transmisă este neproductiv, stinghereşte progresul. Este adevărat că orice contradicție apărută între teorie și realitate (dubiu) impune revizuirea argumentelor și poate (!) duce la progres. Însă progresul nu este determinat obligatoriu de dubiu [13, p. 5]. De aici rezultă că a supune dubiului orice idee sau părere, ar putea asigura evitarea unui eventual progres, totuși același autor afirmă că anume contradicția dintre teorie și dubiu ar putea da naștere unor argumente ce duc spre evoluție, acest fapt nefiind obligatoriu.

În lucrarea lui Andrei Cornea, *Fertilitatea incertitudinii* putem remarca argumente impunătoare în privința incertitudinii, cum ar fi: *Ne găsim, mai întotdeauna suspendați cumva la mijloc între afirmație și negație, incapabili să ne hotărâm. Nu suntem niciodată cu totul siguri nici că Dumnezeu există, nici că Dumnezeu nu există* [13, p. 5]. Această incertitudine, din punctul de vedere al religiei, semnifică necredință și păcat, însă, filozofic vorbind, aceasta generează întrebări fundamentale ce țin de existența umană, dar și de aportul divinității. Se vorbește despre incapacitatea umană de a se hotărî, mereu balansând între două extreme: afirmație și negație.

Totuși incertitudinea face parte din caracterul uman; poate, prin intermediul stărilor de cumpănă s-a și format literatura. Există probabilitatea ca dubiul implantat adânc în gândurile omului să fi servit drept impuls pentru scrieri și creații: *Rămânem sceptici, dar fără înverșunare și în chip blajin. Dar, dacă așa stau lucrurile, înseamnă că o fundamentală incertitudine metafizică, insinuată pretutindeni în gândurile și viețile noastre și pe care nu știm să o alungăm, în pofida tuturor eforturilor, poate fi făcută răspunzătoare de utilitatea și chiar de ființarea însăși a literaturii. Când totul pare nesigur, confuz și îndoielnic, dar nu până într-atât încât să se destrame în neant,*

BDD-A26966 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:51 UTC)

când nu există țintă clară încotro să te îndrepți şi nici drum rectiliniu pe care să calci, dar nu poți să stai nici locului aşteptând zadarnic din altă parte sentința, nu-ți rămâne decât să ocoleşti îndelung, în speranța că vei ajunge undeva în cele din urmă [13, p. 5]. Astfel, chiar dacă incertitudinea metafizică urmăreşte pas cu pas existența, neavând capacitatea de a o înlătura, totuşi poate fi considerată un refugiu în care se regăsesc gândurile şi trăirile umane, indicând spre utilitatea şi crearea literaturii, aceasta fiind lumea în care orice tip de îndoială poate fi transformată în creație, libertatea gândurilor luând o formă dominantă şi, în acelaşi timp, specifică.

Autorul analizează incertitudinea ce-l caracterizează pe cel care scrie: *gândul, oricât de profund sau de fertil, nu iese în lume uşor şi, mai ales, neîngrădit. Iar fiecare dintre etapele acestei ieşiri reprezintă, de cele mai multe ori, tot atâtea intersectări cu mereu alte incertitudini. Va sabota, de astă dată, incertitudinea scrisul, după tot ce ea a contribuit la apariția lui pe lume*? [13, p. 6], accentuând, în acelaşi timp, dificultatea pe care o înfruntă creatorul prin permanentele intersectări cu incertitudinea. Îşi pune o întrebare la fel de dubitativă precum este şi răspunsul: oare incertitudinea va stopa scrisul, dat fiind faptul că tot ea l-a provocat, a servit drept stimul în apariția acestuia?

Astfel, identificăm incertitudinea şi la nivelul literaturii, creată tot prin filozofia dubiului şi prin cugetarea asupra anumitor factori care constituie o parte a existenței umane.

Tot Andrei Cornea analizează cazul unui gânditor sau filozof care vrea să-şi aştearnă ideile pe hârtie. Gânditorul este conştient de faptul că ideile sale vor întâmpina o anumită rezistență care ar avea forma unei bariere îngrozitoare, sau această rezistență va fi totalmente neglijată, totuşi i-ar permite o exprimare directă. *Căci o societate fără rezistențe pare a presupune fie că toată lumea împărtăşeşte dinainte gândul respectiv, fie că acesta este în aşa măsură lipsit de importanță şi de interes, încât comunicarea sa devine inutilă. Iată deci cum alte două certitudini opuse – aceea că totul se poate şi aceea că nimic nu e cu putință – tind să genereze deopotrivă o absență şi o sterilitate* [13, p. 7]. Gânditorul este cuprins de certitudini opuse sau incertitudini în privința impactului pe care l-ar putea avea gândurile scrise asupra exteriorului, riscând ca ceea ce a scris să devină o comunicare inutilă, dubiul său aflându-se între *a se putea* şi *nimic nu e cu putință*.

Dacă vorbim despre îndoiala unui filozof, atunci putem accentua faptul că un aport îl are şi societatea, mai ales când se află în proces de transformare şi devenire. *Şi totuşi gânditorul care trăieşte într-o asemenea lume va fi, oricât de paradoxal şi de scandalos ar părea, un beneficiar al incertitudinii cu care va colabora nu fără rodnicie* [13, p. 7]. Dubiul nu va fi foarte departe de gânditor, dat fiind faptul că acesta constituie un element al existenței umane, colaborarea gânditorului cu incertitudinea poate da rezultate bune, chiar dacă ar părea imposibil.

Societatea în care incertitudinea participă la formarea şi transformarea ei, cu siguranță influențează prin provocări pe cel ce e hotărât să aştearnă pe hârtie idei, *provocări şi inhibiții ce, atunci când se succed cu rapiditate, au ca rezultantă o mare incertitudine* [13, p. 7]. Aceste influențe ale societății transmit scriitorului, gânditorului, filozofului o stare de îndoială, de ezitare şi lipsă de încredere într-un rezultat pozitiv. Frica

BDD-A26966 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:51 UTC)

în a dezamăgi cititorul, în reacţiile şi răspunsurile acestuia îl fac să ezite mult asupra rândurilor ce urmează a fi aşternute. Întrebarea îndoielnică ce-l frământă constă în nota înaltă pe care ar putea să o ia la capitolul apreciere pentru scris, doar există probabilitatea ca un altcineva să scrie la fel de bine, poate chiar mult mai bine, despre lucruri formidabile şi încă necunoscute *cum să faci lumea să te citească până la capăt, fără să provoci peste măsură şi cu primejdie la adresa ta, a persoanei autorului, fără însă, de asemenea, a elimina orice tensiune, orice ascuţiş*? [13, p. 8]. Aşadar, aici îndoiala apare din frica de a nu fi suficient de bun şi foarte citit, dar este drumul nesiguranţei pe care gânditorul şi scriitorul trebuie să-l parcurgă asumându-şi riscurile.

Incertitudinea, în rândurile scriitorilor, se naşte, mai ales, din dorinţa exprimării în public, ceea ce este normal pentru un spirit puternic şi profund; acesta va găsi modalitatea de a supravieţui *ca autor în intervalul incertitudinii şi al penumbrei devierea în alt teritoriu decât cel specific şi particular celei mai proprii, celei mai simple şi celei mai economice modalităţi de comunicare a ideilor* [13, p. 8]. Menirea sa este să găsească ieşire din îndoială şi să comunice ceea ce altora le este cu neputinţă, lumea văzută din alt punct de vedere, detaliile încă necunoscute ale acesteia, existenţa şi caracteristicile acesteia, poate chiar tangenţele cu un alt univers şi o altă viaţă.

Referinţe bibliografice

1. Zgârcioabă-Bogdan E. *Repere identitare la nivelul sintactic în limba română*. În: *Limba Română*, 2014, nr. 2.

2. *Gramatica limbii române*, vol. II, *Enunţul*. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

3. N. Bagdasar, V. Bogdan, C. Narly. *Antologie filozofică*, *Fichete: Despre menirea omului în sine.* Bucureşti: Universal Dalsi, 1995.

4. N. Bagdasar, V. Bogdan, C. Narly. *Antologie filozofică,* Manualul lui Epictet.

5. Ionuţ Bârliba. *Cum a scos Descartes certitudinea din îndoială*. http://ziarullumina.ro/cuvant-de-intelepciune/cum-scos-descartes-certitudinea-din-indoiala/ [data de accesare: 24.11.2016].

6. Jurgen Habermas. *Cunoaştere şi comunicare*. Bucureşti: Editura Politică, 1983.

7. Blaga Lucian. *Aspecte antropologice.* Timişoara: Facla, 1976.

8. Banu I. *Platon Heraclitul*. Bucureşti: Ed. Socialistă România, 1972.

9. Vasile Muscă. *Introducere în filozofia lui Platon*. Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1994.

10. Ion Banu. *Platon şi Platonismul. Platon.* Ediţie îngrijită de Petru Creţia şi Constantin Noica. Cluj, 1974, p. XXIV.

11. Vlad Mureşan. *Gâlceava literaturii cu filozofia*. http://vladmuresan.wordpress.com/2008/01/16/ galceava-literaturii-cu-filozofia/ [data de accesare: 24.11.2016].

12. Ovidiu Ivancu. *Cuget, deci...exist*. http://acum.tv/articol/57725/ [data de accesare: 24.11.2016].

13. Andrei Cornea. *Fertilitatea incertitudinii.* În cartea: *Platon. Filozofie şi centură.* Ed. Humanitas, 1995.

BDD-A26966 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:51 UTC)